УДК 343.4

https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-86-122

Нестерович Володимир Федорович,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, вулиця Донецька, 1, Сєвєродонецьк, Луганська область, 93400, тел. (06452) 9-09-88, емейл: mail@lduvs.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-2614-0426

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ МІЖНАРОДНИЙ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті розкрито заборону дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. Вказано, що заборона будь-якої дискримінації є невід'ємним елементом правового статусу людини та громадянина. Зазначено, що термін «дискримінація» у загальному плані можна сформулювати як необґрунтоване обмеження у правах та свободах однієї особи або групи осіб порівняно з правами та свободами іншої особи або групи осіб. Звернуто увагу, що в історії загального утвердження прав людини в світі дискримінація вже давно встигла отримати такі змістовні конотації як антагонізм, виключення, вибірковість, відособленість, відмінність, ворожість, вразливість, гноблення, гоніння, заперечення, зверхнє ставлення, ігнорування, меншовартість, нав'язування, насаджування, неприйняття, неприязність, несправедливість, несприйняття, нетерпимість, нетолерантність, нерівноправність, нехтування, обмеженість, перевага, переслідування, пригнічення, придушення, приниження, розрізнення, упередження та утиск. За цього, людство вже встигло також пройти в різних країнах світу такі крайні форми дискримінації як антисемітизм, апартеїд, геноцид, Голокост, ксенофобія, нацизм, расизм, сегрегація, фашизм, шовінізм і це далеко невичерпний перелік. Автором підкреслено, що попри загальносвітове засудження вище наведених крайніх форм дискримінації, страшні та трагічні їхні наслідки, вони і досі продовжують мати місце в сучасному світі через різного роду неоінтерпретації та й далі сіяти ненависть, страх та розбрат між різними групами людей.

Зроблено висновок, що встановлення міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя не позбавлена трьох основних недоліків, які у свою чергу певним чином підривають довіру до міжнародного правозахисного механізму. По-перше, міжнародна заборона дискримінації в окремих сферах суспільного життя зазвичай здійснюється постфактум, коли людство вже зіткнулося з жахливими наслідками відповідної дискримінації, і лише на підставі цього слідує міжнародна реакція для того щоб не допустити подібних випадків на майбутнє. По-друге, реагування міжнародної спільноти на існуючі факти дискримінації в окремих сферах суспільного життя є доволі повільним, громіздким та забюрократизованим процесом, унаслідок чого для реального втілення в життя тієї чи іншої міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя знадобляться десятки років, що у розрізі людського життя є доволі тривалим строком. По-третє, у міжнародній прак-

тиці мають місце чисельні випадки, коли перешкодою до встановлення міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя є геополітичні інтереси провідних держав світу, які в ієрархії міжнародної політики стоять вище загальнолюдських цінностей, у результаті чого реальні дії обмежуються лише загальною декларативною «глибокою стурбованістю» щодо тих чи інших проявів дискримінації, які слід невідкладно усунути в світі.

Ключові слова: заборона, дискримінація, міжнародні договори, конституційний принцип, права людини.

Nesterovych Volodymyr Fedorovych,
Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State-Legal Disciplines, Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, Donetsk, 1, Severodonetsk, Luhansk Oblast, 93400, tel.: (06452) 9-09-88; email: mail@lduvs.edu.ua https://orcid.org/0000-0003-2614-0426

PROHIBITION OF DISCRIMINATION AS AN IMPORTANT INTERNATIONAL AND CONSTITUTIONAL PRINCIPLE IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS

Abstract. The article reveals the prohibition of discrimination as an important international and constitutional principle in the field of human rights. It is stated that the prohibition of any discrimination is an integral part of the legal status of a person and a citizen. It is noted that the term «discrimination» in general can be formulated as an unjustified restriction in the rights and freedoms of one person or group of persons compared to the rights and freedoms of another person or group of persons. It is noted that in the history of universal human rights in the world, discrimination has long acquired such meaningful connotations as antagonism, exclusion, selectivity, isolation, difference, hostility, vulnerability, oppression, persecution, denial, superiority, ignoring, inferiority, harassment, incitement, rejection, hostility, injustice, intolerance, intolerance, intolerance, inequality, neglect, limitation, superiority, persecution, oppression, repression, humiliation, discrimination, prejudice and oppression. At the same time, humanity has already managed to go through such extreme forms of discrimination in various countries as anti-Semitism, apartheid, genocide, the Holocaust, xenophobia, Nazism, racism, segregation, fascism, chauvinism, and this is a far from exhaustive list. The author emphasizes that despite the worldwide condemnation of the above extreme forms of discrimination, their terrible and tragic consequences, they still continue to take place in the modern world due to various neo-interpretations and continue to sow hatred, fear and discord between different groups.

It is concluded that the establishment of an international prohibition of discrimination in certain spheres of public life is not without three main shortcomings, which in turn in some way undermine the credibility of the international human rights mechanism. First, the international prohibition of discrimination in certain spheres of public life is usually carried out ex post facto, when humanity has already faced the terrible consequences of such discrimination, and only on this basis is the international response to prevent similar cases in the future. Secondly, the response of the international community to the existing facts of discrimination in certain spheres of public life is a rather slow, cumbersome and

bureaucratized process, as a result of which it will take decades to implement a certain international prohibition of discrimination in certain spheres of public life. human life is quite long. Third, in international practice there are numerous cases when the obstacle to the establishment of an international prohibition of discrimination in certain spheres of public life is the geopolitical interests of the world's leading states, which in the hierarchy of international politics are above universal values, resulting in real declarative action. «Deep concern» about certain manifestations of discrimination that should be eliminated immediately in the world.

Key words: prohibition, discrimination, international treaties, constitutional principle, human rights.

Постановка проблеми. Невід'ємним елементом правового статусу людини та громадянина є заборона будь-якої дискримінації. Термін «дискримінація» у загальному плані можна сформулювати як необґрунтоване обмеження у правах та свободах однієї особи або групи осіб порівняно з правами та свободами іншої особи або групи осіб. В історії загального утвердження прав людини в світі дискримінація вже давно встигла отримати такі змістовні конотації як антагонізм, виключення, вибірковість, відособленість, відмінність, ворожість, вразливість, гноблення, гоніння, заперечення, зверхнє ставлення, ігнорування, меншовартість, нав'язування, насаджування, неприйняття, неприязність, несправедливість, несприйняття, нетерпимість, нетолерантність, нерівноправність, нехтування, обмеженість, перевага, переслідування, пригнічення, придушення, приниження, розрізнення, упередження та утиск. За цього, людство вже встигло також пройти в різних країнах світу такі крайні форми дискримінації як антисемітизм, апартеїд, геноцид, Голокост, ксенофобія, нацизм, расизм, сегрегація, фашизм, шовінізм і це далеко невичерпний перелік. Попри загальносвітове засудження вище наведених крайніх форм дискримінації, страшні та трагічні їхні наслідки, вони і досі продовжують мати місце в сучасному світі через різного роду неоінтерпретації та й далі сіяти ненависть, страх та розбрат між різними групами людей.

Зазвичай явище дискримінації носить цивілізаційний характер, за якого дискримінація особи або певної групи осіб у державі залежить від соціального, культурного, політичного та правового розвитку її суспільства. Тому те, що в одній державі буде вважатися грубим та кричущим обмеженням прав і свобод особи або певної групи осіб порівняно з іншими, в іншій державі через різні світоглядні підходи в суспільстві може розглядатися як звичайне та загальноприйняте явище. Відтак міцно укорінені соціальні стереотипи у суспільній свідомості людей цілої низки країн стали основною перешкодою для прийняття та практичної реалізації правових норм, які унеможливлюють дискримінацію за тією чи іншою ознакою. Як виявилося, найскладнішим питанням щодо подолання проблеми дискримінації стало не стільки прийняття відповідних прогресивних правових норм, хоча тут також мав і продовжує мати супротив, скільки переконання людей, що відсутність дискримінації – це пра-

вильно, і так має бути у цивілізованому суспільстві, яке засноване на основоположних гуманістичних цінностях.

З огляду на зазначені обставини міжнародною спільнотою почали запроваджуватися загальносвітові універсальні стандарти, які унеможливлюють дискримінацію незалежно від регіону світу чи країни перебування особи або групи осіб. Жахіття Другої світової війни наочно дали зрозуміти, що грубе та цілеспрямоване обмеження прав і свобод окремих етнічних груп може призвести до непередбачуваних наслідків з численними людськими жертвами. Слушним у даному разі є положення Преамбули Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (англ. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination) 1965 року, де зазначено, що «дискримінація людей за ознакою раси, кольору шкіри чи етнічного походження є перешкодою до дружніх і мирних відносин між націями і може привести до порушення миру та безпеки серед народів, а також гармонійного співіснування осіб навіть всередині однієї й тієї самої держави» [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання заборони дискримінації як важливого міжнародного та конституційного принципу в галузі прав людини знайшло своє відображення у працях таких українських вчених як О. Гайдулін [2], С. Заєць [3], Н. Камінська [4], Р. Мартиновський [3], Т. Марценюк [5], Н. Палій [6], В. Федоренко [7], Г. Юрчик [8], І. Янковець [9] тощо. Окремі питання дискримінації та заходам щодо протидії їй автором було розкрито у попередніх публікаціях [10, 11]. Однак, не зважаючи на вище наведені наукові праці зазначених вчених, питання заборони дискримінації як важливого міжнародного та конституційного принципу в галузі прав людини, й досі залишається не до кінця дослідженим.

Формування цілей. Метою цієї статті є розкриття заборони дискримінації як важливого міжнародного та конституційного принципу в галузі прав людини.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні заборона дискримінації вже давно утвердилася як загальний та важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини, якого мають дотримуватися усі цивілізовані країни при визначенні прав і свобод людини і громадянина. Одним з перших міжнародних документів, який вказав на неприпустимість будь-якої дискримінації, стала Загальна декларація прав людини 1948 року (англ. Universal Declaration of Human Rights), де у ст. 7 визначено, що «всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації» [12]. За цього, у ч. 2 ст. 23 цієї Декларації окремо додається, що «кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю» [12].

Трохи згодом заборона дискримінації була встановлена і в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (англ. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) 1950 року, де у ст. 14 було закріплено, що «користування правами та свободами, визна-

ними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [13]. Згодом стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод отримала розширене тлумачення у практиці Європейського суду з прав людини, який розглядає справи, що стосуються порушень норм цієї Конвенції.

У Практичному посібнику з аргументації у справах щодо дискримінації звертається увага, що специфіка справ про дискримінацію, яка відрізняє їх від переважної більшості інших категорій справ, полягає в тому, що аргументація в них будується на порівнянні [3, с. 6]. Тому перший крок у побудові аргументації, вказується у зазначеному Посібнику, полягає в ідентифікації неоднакового ставлення, яка відбувається, зокрема, через пошук або вибір так званого компаратора – особи або групи осіб, з якими буде здійснюватися порівняння. Така група осіб має перебувати в аналогічному або максимально схожому становищі. За цього, варто аналізувати не лише подібність ситуації, але й звертати увагу на відмінності, які часом можуть виправдати різне ставлення чи поводження [3, с. 7, 8].

Незважаючи на прийняття вище вказаних важливих та прогресивних міжнародних документів у галузі прав людини, проблема дискримінації у багатьох країнах, у тому числі й західної демократії, у 50-60 роках XX століття все ще залишилася помітною та складною для вирішення проблемою, на що також було звернуту увагу і в деяких міжнародних документах, які були прийняті в цей час у рамках діяльності ООН, що стосувалися недопущення окремих форм дискримінації. Зокрема, у Преамбулі Декларації Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (англ. United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination), яка була прийнята Резолюцією 1904 (XVIII) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1963 року, зазначено, що «хоча заходи в міжнародному плані і зусилля, докладені в ряді країн, дозволили домогтися прогресу в цьому напрямку, дискримінація в деяких районах світу, заснована на расі, кольору шкіри або етнічному походженні, продовжує, проте, викликати серйозну заклопотаність» [14].

Тому міжнародною спільною у цей проміжок часу почали вживатися більш дієві та конкретні кроки, в основу яких закладаються вже не стільки загальні декларації та заклики щодо недопущення утиску прав і свобод окремих груп осіб, скільки почали напрацьовуватися та реалізовуватися конкретні заходи та чіткі механізми в галузях, в яких найбільше мали місце випадки дискримінації як окремих осіб, так і цілих груп людей. Тому з кінця 50-х років XX століття слід відзначити започаткування тенденції щодо спеціалізованого підходу заборони дискримінації на міжнародному рівні в найбільш вразливих до дискримінації сферах суспільного життя.

Першими спеціалізованими міжнародними документами з недопущення випадків дискримінації стали три Конвенції, які були прийнятті

в рамках роботи спеціалізованих органів Організації Об'єднаних Націй:

1. Конвенція про дискримінацію в галузі найму і праці (англ. Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation (ILO Convention No. 111)) – міжнародний документ, який було прийнято 25 червня 1958 року в рамках діяльності Міжнародної організації праці з метою унеможливлення будь-якої дискримінації у сфері трудових відносин. Відповідно до ст. 1 цієї Конвенції термін «дискримінація» охоплює: «a) будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять; b) будь-яке інше розрізнення, недопущення або перевагу, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять і визначається відповідним членом Організації після консультації з представницькими організаціями роботодавців і працівників, де такі є, та з іншими відповідними органами». За цього у ст. 1 цієї Конвенції також уточнюється, що «будь-яке розрізнення, недопущення або перевага відносно певної роботи, що ґрунтується на її специфічних вимогах, дискримінацією не вважається» [15]. Нагляд за дотриманням Конвенції про дискримінацію в галузі найму і праці здійснює Міжнародна організації праці (англ. International Labour Organization).

З часом положення Конвенції про дискримінацію в галузі найму і праці були імплементовані на національному рівні переважною більшістю держав, а ціла низка держав взагалі прямо передбачила заборону дискримінації у сфері трудових відносин у своїх Конституціях. Зазвичай конституційну заборону дискримінації у сфері трудових відносин встановлюють держави, які в минулому мали колоніальний статус або були чи є по цей час соціалістичними державами. Тому географічно пряма конституційна заборона на дискримінацію у сфері трудових відносин як правило простежується в країнах Африки, Азії та Південної Америки. Обсяг та характер конституційної заборони дискримінації у сфері трудових відносин різниться від країни до країни та обумовлені передусім національною історичною спадщиною в галузі найму і праці.

Наприклад, у ст. 62 Конституції Домініканської Республіки встановлено, що «робота – це право, обов'язок і соціальна функція, яка здійснюється при захисті і підтримці держави. Забезпечення гідної і оплачуваної роботи є однією з основних цілей держави. […] Усі види дискримінації при доступі до роботи або під час надання послуг заборонені, за винятком винятків, передбачених законом з метою захисту працівника» [16]. Відповідно до ст. 42 Конституції Куби працівники «отримують однакову зарплату за рівну роботу, без будь-якої дискримінації» [17].

Заборона дискримінації у сфері трудових відносин також прямо передбачена Конституціями Анголи (ст. 76), Болівії (ст. 48), Бразилії (ст. 7), Венесуели (ст. 89), В'єтнаму (ст. 35), Гватемали (ст. 102), Ґвінея-Бісау (ст. 45), Гондурасу (ст. 128), Еквадору (ст. 329), Есватіні (ст. 32), Казахстану (ст. 24),

Коста-Ріки (ст. 68), Ліберії (ст. 8), Малаві (ст. 20), Непалу (ст. 24), Нігерії (ст. 15), Нігеру (ст. 33), Нікарагуа (ст. 49), Парагваю (ст. 88), Російської Федерації (ст. 37), Руанди (ст. 30), Сенегалу (ст. 25), Словаччина (ст. 36), Сомалі (ст. 24), Сьєрра-Леоне (ст. 8), Танзанії (ст. 23), Уганди (ст. 40), Чаду (ст. 33) [18-44]. Конституція України хоч і не містить прямої заборони щодо дискримінації у сфері трудових відносин, але в ч. 2 ст. 43 встановлює, що «держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» [45].

2. Конвенція про запобігання дискримінації в галузі освіти (англ. Convention against Discrimination in Education) – міжнародний документ, який було прийнято 14 грудня 1960 року в рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй та стосується недопущення будь-якої дискримінації в освітній галузі. У ст. 1 цієї Конвенції термін «дискримінація» охоплює «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносини в галузі освіти, і, зокрема: a. закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу; b. обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти; c. створення або збереження роздільних систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням статті 2 цієї Конвенції; або d. положення, несумісне з гідністю людини, в яке ставиться будь-яка особа або група осіб» [46]. Нагляд за дотриманням Конвенції про запобігання дискримінації в галузі освіти здійснює Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО).

У деяких країнах принцип заборони дискримінації у галузі освіти безпосередньо закріплено у тексті Конституції держави. Наприклад, відповідно до ст. 45 Конституції Демократичної Республіки Конго «всі особи мають доступ до закладів національної освіти без дискримінації місця походження, раси, релігії, статі, політичних чи філософських поглядів, свого фізичного, психічного чи сенсорного стану відповідно до своїх можливостей» [47]. У ст. 36 Конституції Мальдів встановлено, що «кожен має право на освіту без будь-якої дискримінації» [48]. Заборона будь-якої дискримінації в галузі освіти також прямо передбачена Конституціями Болівії (ст. 17), Гватемали (ст. 71), Гондурасу (ст. 151), Еквадору (ст. 3), Єгипту (ст. 19), Парагваю (ст. 74), Південного Судану (ст. 29), Судану (ст. 62), Таїланду (ст. 27) [18, 22, 24, 25, 35, 49-52].

3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації – основоположний міжнародний документ, який було прийнято 21 грудня 1965 року в рамках діяльності ООН з метою унеможливити будь-які прояви расової дискримінації в світі. Станом на 28 вересня 2020 року цю Міжнародну конвенцію ратифіковано 182 країни [53], що говорить про

загальносвітове визнання необхідності ліквідації всіх форм расової дискримінації практично у всіх державах з усіх континентів.

У ст. 1 цієї Конвенції термін «расова дискримінація» (англ. racial discrimination) означає «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, основані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя. Ця Конвенція не застосовується до відмінностей, винятків, обмежень чи переваг, що їх Держави-учасниці цієї Конвенції проводять чи роблять між громадянами і негромадянами». У ст. 5 цієї Міжнародної конвенції викладено зобов'язання «заборонити і ліквідувати расову дискримінацію в усіх її формах і забезпечити рівноправність кожної людини перед законом, без розрізнення раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, особливо щодо здійснення […] політичних прав, зокрема права брати участь у виборах – голосувати і виставляти свою кандидатуру – на основі загального і рівного виборчого права, права брати участь в управлінні країною, так само як і в керівництві державними справами на будь-якому рівні» [1].

Нагляд за дотриманням Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації здійснює Комітет з ліквідації расової дискримінації (англ. Committee on the Elimination of Racial Discrimination), який створений у 1969 році та є спеціалізованим органом ООН. Комітет засідає в Женеві і зазвичай проводить дві сесії на рік, які тривають протягом трьох тижнів кожна. Комітет складається з 18 незалежних експертів, які обираються строком на 4 роки з числа громадян держав-учасниць цієї Конвенції. Кожна держава має право висунути не більше одного кандидата. При обранні враховується справедливий географічний розподіл та представництво різних форм цивілізації, а також головних правових систем [54].

Станом на сьогодні Комітет поширює свою діяльність на 175 країн. Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно надавати Комітету доповіді про здійснення відповідних прав, який їх вивчає та викладає державі-учасниці свої міркування і рекомендації у вигляді заключних зауважень. Окрім цього, Комітет виконує три функції моніторингу: 1) процедура раннього реагування; 2) розгляд міждержавних скарг; 3) розгляд індивідуальних скарг. Підставою для звернення громадянина за захистом своїх прав до Комітету з ліквідації расової дискримінації може бути лише наявність расової дискримінації, у результаті якої було порушено право людини. В Україні Комітетом не було виявлено порушень прав людини з підстав расової дискримінації [54].

На сьогодні практично усі держави прямо забороняють расову дискримінацію у своїх конституціях, а країни, які безпосередньо зіткнулися з цією крайньою формою нетерпимості, окремо пояснюють у тексті конституції неприпустимість расової дискримінації з огляду на власний негативний історичний довід. Наприклад, у ст.

23 Конституції Намібії вказано, що «практика расової дискримінації та практика і ідеологія апартеїду, від якої так довго страждала більшість жителів Намібії, повинні бути заборонені, а Законом Парламенту за таку практику та поширення такої практики винні особи повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності звичайними судами шляхом такого покарання, яке Парламент вважає необхідним для висловлення відрази намібійського народу до такої практики» [55].

Помітно доповнили механізм реалізації Загальної декларації прав людини 1948 року та спеціалізованих міжнародних актів щодо ліквідації дискримінації в окремих сферах суспільного життя прийняті 16 грудня 1966 року в рамках діяльності ООН два Міжнародні пакти – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (англ. International Covenant on Civil and Political Rights) [56] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (англ. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) [57], які ратифікували станом на 28 вересня 2020 року понад 170 країн [58, 59]. Вказані Міжнародні пакти мали на меті доповнити та покращити вже існуючі механізми як змістовно, так і шляхом створення нових дієвих міжнародних організаційно-правових засад щодо більш ефективного унеможливлення дискримінації громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини та громадянина незалежно від контингентів та національних кордонів.

В офіційному виданні Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Цивільні і політичні права: Виклад фактів про Комітет з прав людини», зазначається, що «ці два Міжнародних пакти з прав людини сформували основу для цілого ряду міжнародних договорів, які мають обов'язкову юридичну силу і охоплюють широкий спектр правозахисної проблематики. У цих договорах визначені права людини і основні свободи і закріплені фундаментальні норми, які послужили стимулом для розробки більш 100 міжнародних і регіональних конвенцій, декларацій, зводів правил і принципів у сфері прав людини» [60, с. 1].

Зокрема, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року встановив наступні засади недопущення дискримінації у сфері особистого та політичного життя: 1. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом (ч. 2 ст. 20). 2. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави (ч. 1 ст. 24). 3. Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість: a) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; b) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного

виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби (стаття 25). 4. Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини (стаття 26) [56].

Нагляд за дотриманням норм Пакту про громадянські та політичні права покладено на Комітет з прав людини (англ. Human Rights Committee), який було створено у 1976 році та є спеціалізованим органом ООН. Комітет складається з 18 експертів, що обираються строком на 4 роки. Комітет збирається в Женеві або Нью-Йорку і, як правило, проводить три сесії на рік. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який був підписаний у 1966 році, надав Комітету з прав людини повноваження приймати та розглядати повідомлення (скарги) від осіб про те, що вони є жертвами порушень державою-учасницею Пакту та цього протоколу прав, які викладені у ньому. Україна ратифікувала Протокол та визнає юрисдикцію Комітету з прав людини. Аналіз Доповідей Комітету з прав людини дозволяє стверджувати, що ним не було виявлено суттєвих та системних порушень громадянських та політичних прав громадян в Україні на підставі дискримінації [61].

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права на держави, які беруть участь у цьому Пакті, було покладено два зобов'язання. По-перше, гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини (ч. 2 ст. 2). По-друге, особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації. Застосування їх праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такій, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно бути каране за законом. Крім того, держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом (ч. 3 ст. 10) [57].

Нагляд за дотриманням Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права здійснює Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (англ. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)), який створено Резолюцією ЕКОСОР 1985/17 від 28 травня 1985 року, є спеціалізованим органом ООН та складається з 18 експертів. Всі держави-учасники зобов'язані регулярно надавати Комітету доповіді про виконання відповідних прав. Первин-

ну інформацію держави повинні надати протягом 2 років після приєднання до Пакту, а в подальшому – кожні 5 років. Комітет вивчає кожну доповідь і викладає державі-учасниці свої міркування і рекомендації у формі «заключних зауважень» (англ. «concluding observations») [62].

Отже, спеціалізований підхід щодо міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя довів свою дієвість та ефективність, унаслідок чого встановлення заборони дискримінації продовжилося і щодо інших питань та сфер, в яких вона і досі залишалася помітною і тривалою проблемою та потребувала на своє невідкладне вирішення. Тому в рамках спеціалізованого підходу щодо міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя в рамках діяльності ООН були прийняті наступні міжнародні договори:

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (англ. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) – міжнародний документ, який було прийнято 18 грудня 1979 року та гарантував недопущення будь-якої дискримінації щодо жінок. Станом на 28 вересня 2020 року цю Конвенцію ратифікувало 189 країн [63], що говорить про помітний прорив у світі щодо забезпечення рівності прав жінок поряд з чоловіками. Поняття «дискримінація щодо жінок» (англ. discrimination against women), згідно з ст. 1 цієї Конвенції, означає «будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі» [64].

Нагляд за дотриманням Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року здійснює Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (англ. Committee on the Elimination of Discrimination against Women), який було створено у 1982 році та є спеціалізованим органом Організації Об'єднаних Націй, що складається з 23 незалежних експертів. Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції, який було прийнято 6 жовтня 1999 року та набув чинності 22 грудня 2000 року, Комітет уповноважений: 1) отримувати повідомлення від окремих осіб або груп осіб, які заявляють Комітетові про порушення прав, гарантованих Конвенцією; 2) ініціювати розслідування грубих або систематичних порушень прав жінок. Ці процедури є факультативними і можуть проводитися тільки в разі, якщо відповідна держава з ними погодилося. Комітет також розробляє загальні рекомендації та пропозиції, які зверненні до держав і стосуються статей або тем Конвенції [65].

Окрему увагу Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок приділяє забезпеченню рівності політичних прав нарівні з чоловіками, особливо коли мова йде про реалізацію жінками свого активного та пасивного виборчого права. Підставою для звернення громадянина за захистом своїх виборчих прав до Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок є порушення ст. 7 Конвенції ООН про ліквідацію

всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, яка гарантує недопущення дискримінації щодо жінок у сфері виборчого права. Комітет систематично оприлюднює Доповіді по Україні щодо забезпечення гендерної рівності у нашій державі, у тому числі й у сфері виборчого права.

Зокрема, у пп. 32 та 33 Заключних зауважень Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок по Україні від 5 лютого 2010 року ним було заявлено стурбованість щодо недостатньої представленості жінок на високому рівні в виборних органах, в тому числі в якості членів парламенту, в якому жінки складають тільки 8%. Більше того, Комітет із занепокоєнням відзначив затримку з прийняттям представленого ще в 2007 року закону № 1232, в якому пропонуються поправки до деяких законодавчих актів з метою забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків в ході виборчого процесу, в тому числі досягнення мінімального співвідношення в 30% між представниками обох статей у складі парламенту. Тому Комітет рекомендував Україні прискорити прийняття законодавчих ініціатив з метою забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у виборчому процесі та у складі парламенту [66].

Важливим кроком України щодо виконання цієї рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок стало внесення змін у 2015 році до ст. 8 Закону України «Про політичні партії», яка передбачає, що статут політичної партії серед іншого має містити такі відомості: розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії у загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад в багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30% загальної кількості кандидатів у виборчому списку [67]. Така вимога також отримала своє закріплення і у новій редакції Закону України «Про місцеві вибори» [68], на підставі якого 25 жовтня 2015 року були проведенні місцеві вибори в Україні.

Більш розширений підхід щодо гарантування висування жінок у виборчих списках політичних партій на виборах народних депутатів України та місцевих організацій політичних партій на місцевих виборах можна простежити у Виборчому кодексі України 2019 року. Зокрема, у Виборчому кодексі України встановлено:

1. Під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі). У разі формування партією загальнодержавного та регіональних виборчих списків з кількістю кандидатів у депутати, яка не є кратною п'яти, до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку (ч. 12 ст. 154).

2. Під час формування єдиного та територіальних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі). У разі фор-

мування організацією партії єдиного та територіальних виборчих списків з кількістю кандидатів у депутати, яка не є кратною п'яти, до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку (ч. 9 ст. 219).

3. Під час формування переліку кандидатів до відповідної ради організація партії повинна забезпечити представництво не менше 30% осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради [69].

У цілому принцип заборони дискримінації жінок та рівності їхніх прав з чоловіками встановлено в переважній більшості Конституцій світу. За цього, в Конституціях деяких країн визначаються заходи так званої «позитивної дискримінації», які додатково мають забезпечити рівність прав жінок та чоловіків. Наприклад, у ст. 35 Конституції Ефіопії, яка називається «Права жінок», вказано «враховуючи історичну спадщину нерівності та дискримінації, яку зазнали жінки в Ефіопії, жінки, щоб виправити цю спадщину, мають право на позитивні заходи. Метою таких заходів є надання особливої уваги жінкам, щоб дати їм змогу конкурувати та брати участь на основі рівності з чоловіками у політичному, соціальному та економічному житті, а також у державних та приватних установах» [70].

Відповідно до ст. 95 Конституції Коста-Ріки 1949 року держава встановлює гарантії висунення кандидатів від політичних партій відповідно до демократичних принципів та без дискримінації за ознакою статі [28]. У ст. 11 Конституції Єгипту 2014 року визначено, що «держава зобов'язується вживати необхідних заходів для забезпечення належного представництва жінок в палатах парламенту в порядку, встановленому законом. Він надає жінкам право займати державні посади і високі керівні посади в державі, а також бути призначеними в судові органи та установи без дискримінації» [49]. Відповідно до ст. 116 Конституції Греції прийняття позитивних заходів щодо сприяння рівності між чоловіками та жінками не означає дискримінації за ознакою статі. Держава вживає заходів для усунення фактично існуючої нерівності, зокрема на шкоду жінкам [71]. У ст. 32 Конституції Південної Кореї вказано, що «спеціальний захист надається працюючим жінкам, і вони не підлягають несправедливій дискримінації щодо зайнятості, заробітної плати та умов праці» [72]. Відповідно до ст. 38 Конституції Непалу жінки мають право на особливі можливості у сферах освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціального забезпечення на основі позитивної дискримінації [31].

2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (англ. Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) – міжнародний документ, який прийнятий 10 грудня 1984 року в рамках діяльності ООН та встановив заборону здійснювати катування у тому числі й на підставі дискримінації [73]. Станом на 28 вересня 2020 року цю Конвенцію ратифікувало 171 країна [74], що говорить про загальносвітове розуміння необхідності усунення проблеми катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що

принижують гідність, видів поводження і покарання.

У ч. 1 ст. 1 цієї Конвенції під терміном «катування» розуміється «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [73]. У ч. 2 ст. 1 цієї Конвенції додається, що в термін «катування» «не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково» [73].

Нагляд за дотриманням Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання здійснює Комітет проти тортур (англ. Committee Against Torture), який було створено в 1987 році та є спеціалізованим органом ООН, що складається з 10 незалежних експертів [75]. Факультативний протокол до Конвенції, який набрав чинності в червні 2006 року, створює Підкомітет з запобігання катуванням (англ. Subcommittee on Prevention of Torture), який має мандат відвідувати місця, де особи позбавлені волі в державах-учасницях. Відповідно до Факультативного протоколу, держави-учасниці встановлюють незалежні національні превентивні механізми запобігання катуванням на національному рівні, який також має повноваження інспектувати місця затримання [76]. Заборона щодо катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання встановлена практично усіма Конституціями держав світу.

3. Конвенція про права дитини (англ. Convention on the Rights of the Child) – міжнародний документ, який було прийнято 20 листопада 1989 року в рамках діяльності ООН та закріплює міжнародні стандарти правового статусу дитини, в тому числі шляхом покладення на держав учасниць цієї Конвенції зобов'язання щодо вжиття заходів, які унеможливлять будь-яку дискримінацію щодо дітей [77]. Станом на 28 вересня 2020 року Конвенцію про права дитини ратифікувало 196 країн [78], що робить її найбільш загальновизнаним міжнародним документом у сфері заборони дискримінації, оскільки жоден інший міжнародний договір, який встановлює заборону дискримінації, не зібрав такої великої кількості ратифікаційних грамот.

У ст. 2 Конвенції про права дитини встановлено, що держави-учасниці: по-перше, поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-не-

будь інших обставин; по-друге, вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї [77]. Нагляд за дотриманням Конвенції про права дитини здійснює Комітет з прав дитини (англ. Committee on the Rights of the Child), який було створено у 1991 році та є спеціалізованим органом ООН.

В основі принципу недискримінації, зазначається в Офіційній доповіді Комітету з прав дитини, є «забезпечення рівності можливостей. Дівчата повинні мати рівні з хлопчиками можливості. Діти з числа біженців, діти іноземного походження, діти, що належать до корінних народів або меншин, повинні мати такі ж права, якими володіє решта населення. Неповноцінним дітям повинна бути надана однакова з усіма можливість користуватися правом на належний життєвий рівень» [79, с. 2].

На виконання міжнародного принципу недискримінації дітей деякі держави закріпили заборону дискримінації дітей безпосередньо в тексті Конституції держави. Наприклад, у ст. 35 Конституції Анголи зазначається, що «діти рівні перед законом, і будь-яка дискримінація або використання будь-якої дискримінаційного підходу щодо походження заборонені» [80]. Відповідно до ст. 9 Конституції Бутану «держава намагатиметься вжити відповідних заходів, щоб забезпечити захист дітей від усіх форм дискримінації та експлуатації, включаючи торгівлю людьми, проституцію, жорстоке поводження, насильство, принизливе поводження та економічну експлуатацію» [81]. У ст. 44 Конституції Кабо-Верде зазначено, що «не може бути дискримінації щодо дітей, народжених поза шлюбом, та дискримінаційного призначення щодо їх батьківства» [82]. На додаток до цього у ст. 87 Конституції Кабо-Верде встановлено, що «сім'я, суспільство та держава повинні гарантувати захист дітей від будь-якої форми дискримінації або утиску, а також жорстокого повноваження з боку сім'ї, державних чи приватних установ, яким вони доручені, а також від експлуатації через дитячу працю» [82].

Заборона дискримінації дітей також прямо передбачена Конституціями Болівії (ст. 59), Бразилії (ст. 227), Гватемали (ст. 50), Індонезії (ст. 28B), Лесото (ст. 32), Мозамбік (ст. 121), Нігеру (ст. 22), Португалії (ст. 36), Південного Судану (ст. 17), Республіки Конго (ст. 39), Сан-Томе і Прінсіпі (ст. 26), Сурінам (ст. 35), Східного Тімору (ст. 18), Таїланду (ст. 27), Тунісу (ст. 47), Шрі-Ланки (ст. 27) [18, 19, 22, 33, 52, 83-91].

4. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (англ. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families) – міжнародний документ, який було прийнято 18 грудня 1990 року в рамках діяльності ООН з метою недопущення дискримінації всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей. У ст. 7 цієї Міжнародної конвенції встановлено, що «держави-учасниці зобов'язуються відповідно до міжнародних документів з прав людини поважати і забезпечувати права всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей,

які перебувають на їх території або під їх юрисдикцією, передбачені в цій Конвенції, без якого б то не було різниці як то в щодо статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії або переконань, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, громадянства, віку, економічного, майнового, сімейного і станового положення або з будь-якого іншого ознакою» [92]. Нагляд за дотриманням Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей здійснює Комітет із захисту прав трудящих-мігрантів (англ. Committee on Migrant Workers), який було створено в 2004 році та є спеціалізованим органом ООН.

Прийняття цієї Міжнародної конвенції було доволі непростим кроком через відсутність протягом тривалого проміжку часу політичної волі серед держав-членів ООН. Зокрема, в офіційному виданні ООН зазначається, що Організація Об'єднаних Націй уперше висловила занепокоєння правами робітників-мігрантів ще в 1972 році, коли Економічна і Соціальна Рада у своїй резолюції 1706 (LIII) висловила тривогу щодо незаконного транспортування робочої сили до деяких європейських країн та експлуатації робітників з деяких африканських країн «в умовах, подібних до рабства та примусової праці». У тому ж році Генеральна Асамблея у своїй резолюції 2920 (XXVII) засудила дискримінацію іноземних робітників та закликала уряди припинити таку практику та вдосконалити механізми прийому трудящих-мігрантів [93, p. 2]. Однак попри прийняті резолюції та проведення інших чисельних заходів у рамках органів ООН Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей вдалося прийняти лише у 1990 році, а сама Конвенція набула чинності лише через 13 років – 1 липня 2003 року, коли її ратифікувала 20 держава, що було умовою набуття чинності цієї Конвенції.

Сам процес ратифікації Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей також йшов досить повільно та не достатньо результативно. Аналіз процесу ратифікації цієї Конвенції, який викладений на офіційній сторінці ООН [94], свідчить, що протягом перших 10 років Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей ратифікувало лише 15 країн. Зокрема, у 1993 році її ратифікували Єгипет та Марокко, у 1994 році – Сейшельскі Острови, у 1995 році – Колумбія, Філіппіни та Уганда, у 1996 році – Боснія і Герцеговина та Шрі-Ланка, у 1997 році – Кабо-Верде, у 1998 році не відбулося жодної ратифікації, у 1999 році – Азербайджан, Мексика та Сенегал, у 2000 році – Болівія, Гана та Гвінея. Станом на 28 вересня 2020 року Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей ратифікувало лише 55 країн, що є найнижчим показником з усіх міжнародних договорів ООН, що стосуються заборони дискримінації.

Зазвичай до ратифікації цієї Міжнародної конвенції приєднуються країни, чиї громадяни найчастіше виступають у ролі трудящих-мігрантів. Натомість заможні та розвинені країни, у тому числі західної демократії, до яких найчастіше прямують мігранти у пошуках роботи, не поспішають ратифікувати Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігран-

тів та членів їх сімей. Станом на сьогодні не ратифікували цю Міжнародну конвенцію такі заможні арабські держави як Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Катар та Кувейт. Більше того, жодна країна з «G7» або «Великої сімки» (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія) не тільки не ратифікувала цю Міжнародну конвенцію, але й навіть її не підписала. Не ратифікувала Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей також жодна з 27 країн-членів Європейського Союзу.

Цікавим моментом є те, що трудові мігранти в вище зазначених заможних арабських країнах, країнах «Великої сімки» та країнах Європейського Союзу складають досить помітний відсоток працівників серед усіх працюючих та саме на ці країни припадає більшість трудових мігрантів у світі. Наприклад, Департамент з економічних та соціальних питань ООН (англ. United Nations/Department of Economic and Social Affairs (UN/DESA)) на основі даних за 2017 рік вказав, що у світі нараховується 234 мільйона мігрантів працездатного віку (15 років і старше) та 164 мільйони робітників-мігрантів, з яких 60,8% всіх робітників-мігрантів знаходиться в трьох субрегіонах: Північній Америці (23,0%), Північній, Південній та Західній Європі (23,9%) та арабських державах (13,9%) [95]. Наведені факти наочно демонструють черговий приклад у міжнародному праві, за якого ціна питання завжди бере гору над загальнолюдськими цінностями при вирішенні складних гуманітарних питань.

Натомість деякі країни прямо закріпили у своїх конституціях принцип заборони дискримінації у сфері трудових відносин за ознакою громадянської належності. Наприклад, відповідно до ст. 68 Конституції Коста-Ріки «жодна дискримінація не може бути здійснена щодо заробітної плати, переваг чи умов роботи між костариканцями та іноземцями, або щодо певної групи працівників» [28]. У ст. 11 Конституції Еквадору визначено, що ніхто не підлягає дискримінації з причин міграційного статусу [25].

5. Конвенція про права осіб з інвалідністю (англ. Convention on the Rights of Persons with Disabilities) – міжнародний документ, який було прийнято 13 грудня 2006 року в рамках діяльності ООН та спрямований на унеможливлення дискримінації осіб на підставі інвалідності. У п. h Преамбули цієї Конвенції вказано, що «дискримінація стосовно будь-якої особи за ознакою інвалідності є ущемленням достоїнства й цінності, притаманних людській особистості» [95]. Станом на 28 вересня 2020 року цю Конвенцію ратифікувало 182 країни [97], що говорить про загальносвітове сприйняття міжнародних стандартів, що стосуються прав осіб з інвалідністю.

Термін «дискримінація за ознакою інвалідності», згідно з ст. 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю, означає «будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосу-

ванні» [95]. Нагляд за дотриманням Конвенції про права осіб з інвалідністю здійснює Комітет з прав людей з інвалідністю (англ. Committee on the Rights of Persons with Disabilities), який було створено в 2008 році та є спеціалізованим органом ООН. Комітет складається з 18 незалежних експертів, які виступають у своїй особистій якості, не представляючи жодної держави. Вони вибираються зі списку осіб, пропонованих державами на Конференції держав-учасників, строком на чотири роки з можливістю переобратися на другий термін [96].

Прийняття Конвенції про права осіб з інвалідністю стало більш ніж виправданим кроком з метою усунення дискримінації цієї категорії осіб, оскільки за підрахунками ООН, понад 650 мільйонів людей, що становить 10% населення світу, мають інвалідність, з яких 80% проживають у країнах, що розвиваються. У Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо моніторингу Конвенції про права осіб з інвалідністю 2010 року вказується, що «переважна більшість [осіб з інвалідністю] стикається з дискримінацією, відторгненням, ізоляцією та навіть зловживанням. Багато людей з обмеженими можливостями живуть в умовах крайньої бідності, в закладах, без освіти та можливостей працевлаштування та стикаються з низкою інших маргіналізуючих факторів. У деяких країнах їм відмовляють у праві володіння власністю, і часто для людей з інвалідністю відмовляють у праві приймати рішення самостійно» [98, с. 7].

Конституції деяких країн безпосередньо закріплюють позитивні зобов'язання держави щодо усунення будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Наприклад, у ст. 33 Конституції Кот-д'Івуару встановлено, що «держава та громадські об'єднання захищають осіб з інвалідністю від будь-якої форми дискримінації. Вони сприяють їхній інтеграції, полегшуючи доступ до всіх державних та приватних послуг» [99]. Відповідно до ст. 7 Конституції Бразилії забороняється будь-яка дискримінація щодо оплати праці та критерії найму працівників з інвалідністю [19]. Заборона будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності також передбачена Конституціями Гамбії (ст. 31), Еквадору (ст. 11), Домініканської Республіки (ст. 39), Замбії (ст. 266), Куби (ст. 42), Нігеру (ст. 22), Сомалі (ст. 27), Судану (ст. 41), Таїланду (ст. 27), Тунісу (ст. 48) [16, 17, 25, 33, 40, 51, 52, 90, 100, 101].

6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (англ. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance) – міжнародний документ, який було прийнято 20 грудня 2006 року в рамках діяльності ООН та забороняє застосування насильницьких зникнень, у тому числі як крайнього способу дискримінації певної особи або групи осіб [102]. Станом на 28 вересня 2020 року цю Конвенцію ратифікувало лише 63 країни [103]. Нагляд за дотриманням Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень здійснює Комітет з насильницьких зникнень (англ. Committee on Enforced Disappearances), який створено в 2010 році та є спеціалізованим органом ООН. Комітет з насильницьких зникнень складається з незалежних екс-

пертів, збирається в Женеві і проводить дві сесії на рік [104].

У ст. 2 цієї Конвенції вказується, що «насильницьким зникненням уважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону» [102]. Найчастіше насильницьким зникненням піддаються представники політичної опозиції та незалежні журналісти в недемократичних режимах, представники певних етнічних груп чи релігійних конфесій, мирне населення під час збройного конфлікту тощо.

Отже, в основі спеціалізованого підходу щодо міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя лежить доволі проста, але разом з тим ефективна формула, зміст якої полягає у здійсненні наступних чотирьох основних кроків щодо вирішення цієї складної проблеми.

Першим кроком є прийняття під егідою ООН міжнародного акта, який встановлює заборону дискримінації в окремій сфері суспільного життя, наприклад, у сфері трудових відносин чи в освітній галузі, або передбачає заборону за окремою ознакою, як наприклад, расова дискримінація чи дискримінація жінок, дітей, трудящих-мігрантів або людей з інвалідністю. До числа спеціалізованих міжнародних договорів, які забороняють дискримінацію в окремих сферах суспільного життя чи за окремою ознакою, слід віднести: 1) Конвенцію про дискримінацію в галузі найму і праці 1958 року; 2) Конвенцію про запобігання дискримінації в галузі освіти 1960 року; 3) Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року; 4) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року; 5) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року; 6) Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року; 7) Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року; 8) Конвенцію про права дитини 1989 року; 9) Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 року; 10) Конвенцію про права осіб з інвалідністю 2006 року; 11) Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року.

Зазначені міжнародні договори гармонійно взаємопов'язані та доповнюють один одного. Тому цілком закономірною є практика, за якої міжнародні договори, що стосуються заборони дискримінації в різних сферах суспільного життя, доволі часто застосовуються міжнародними та національними органами разом у своїй сукупності при виявленні фактів дискримінації у певній сфері суспільних відносин та здійсненні заходів щодо їх усунення. На додаток до цього вказані міжнародні договори стали підґрунтям для прийняття чисельних регіональних та субрегіональних міжнародних актів обов'язкового та рекомендаційного характеру щодо заборони тієї чи іншої дискримінації.

У той же час встановлення міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя не позбавлена трьох основних недоліків, які у свою чергу певним чином підривають довіру до міжнародного правозахисного механізму. По-перше, міжнародна заборона дискримінації в окремих сферах суспільного життя зазвичай здійснюється постфактум, коли людство вже зіткнулося з жахливими наслідками відповідної дискримінації, і лише на підставі цього слідує міжнародна реакція для того щоб не допустити подібних випадків на майбутнє. По-друге, реагування міжнародної спільноти на існуючі факти дискримінації в окремих сферах суспільного життя є доволі повільним, громіздким та забюрократизованим процесом, унаслідок чого для реального втілення в життя тієї чи іншої міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя знадобляться десятки років, що у розрізі людського життя є доволі тривалим строком. Наприклад, для прийняття та набуття чинності Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей знадобилося більше 30 років кропіткої роботи в рамках спеціалізованих органів ООН. По-третє, у міжнародній практиці мають місце чисельні випадки, коли перешкодою до встановлення міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя є геополітичні інтереси провідних держав світу, які в ієрархії міжнародної політики стоять вище загальнолюдських цінностей, у результаті чого реальні дії обмежуються лише загальною декларативною «глибокою стурбованістю» щодо тих чи інших проявів дискримінації, які слід невідкладно усунути в світі.

Другим кроком є визначення відповідального спеціалізованого міжнародного органу в структурі ООН, який буде здійснювати міжнародний нагляд щодо недопущення дискримінації в окремо взятій сфері суспільних відносин. У визначенні спеціалізованого відповідального міжнародного органу за недопущення дискримінації міжнародна спільнота пішла двома шляхами. Перший шлях полягав у наділенні вже існуючих міжнародних міжурядових організацій, які вже довели свою дієвість, наприклад, Міжнародної організації праці чи ЮНЕСКО, додатковим повноваженням здійснювати міжнародний нагляд за недопущенням дискримінації у сферах, що відносяться до відання цих міжнародних організацій. Другий шлях полягав у створенні нових міжнародних органів у складі ООН, які б опікувалися у тому числі питаннями недопущення дискримінації в нових сферах суспільного життя, які не покривалися моніторингом вже існуючих міжнародних організацій. До числа новостворених спеціалізованих міжнародних органів у складі ООН, які почали роботу з унеможливлення дискримінації в окремих сферах суспільного життя чи за окремими ознаками, слід віднести Комітет з ліквідації расової дискримінації (1969), Комітет з прав людини (1976), Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (1982), Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (1985), Комітет проти тортур (1987), Комітет з прав дитини (1991), Комітет із захисту прав трудящих-мігрантів (2004), Підкомітет з запобігання катуванням (2006), Комітет з прав людей з інвалідністю

(2008), Комітет з насильницьких зникнень (2010).

Третім кроком є поширення обов'язковості дії міжнародних договорів, які встановлюють заборону дискримінації в окремих сферах суспільного життя, на національному рівні шляхом його ратифікації державами-членами ООН. Процес приєднання держав до дії міжнародних договорів, які встановлюють заборону дискримінації в окремих сферах суспільного життя, доволі розтягнутий у часі та може тривати декілька десятків років.

У рамках заходів щодо долучення більшої кількості країн до міжнародної заборони дискримінації в окремих сферах суспільного життя було запроваджено встановлення Міжнародних днів ООН у сферах, де має місце дискримінація або категорії осіб, які піддані найбільшій дискримінації. Щорічне відзначення Міжнародного дня ООН хоч і є символічним кроком, але в той же час дозволяє на постійній основі привертати увагу світової громадськості до проблеми дискримінації у певній сфері чи за певною ознакою.. Міжнародні дні ООН проходять шляхом проведення по усьому світу публічних заходів у формі конференцій, симпозіумів, з'їздів, форумів, тематичних виставок, відкриття різного роду інсталяцій, здійснення походів, демонстрацій, флешмобів тощо, на яких в котре привертається увага до неприпустимості будь-якої дискримінації. Міжнародні дні ООН широко висвітлюються у засобах масової інформації та соціальних мережах, до того ж в Міжнародних днях ООН постійно приймають участь представники національних органів публічної влади, від яких залежить прийняття рішень в державах.

Наприклад, Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН встановлено такі офіційні міжнародні пам'ятні дні як Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (27 січня), Всесвітній день соціальної справедливості (20 лютого), Міжнародний день жінок і дівчат в науці (11 лютого), Міжнародний день боротьби за права жінок і міжнародний мир (8 березня), Всесвітній день людей з синдромом Дауна (21 березня), Міжнародний день боротьби за ліквідацію расової дискримінації (21 березня), Всесвітній день поширення інформації про зловживання відносно літніх людей (15 червня), Всесвітній день біженців (20 червня), Міжнародний день на підтримку жертв тортур (26 червня), Міжнародний день корінних народів світу (9 серпня), Міжнародний день людей похилого віку (1 жовтня), Міжнародний день дівчат (11 жовтня), Міжнародний день сільських жінок (15 жовтня), Міжнародний день боротьби з бідністю (17 жовтня), Всесвітній день дитини (20 листопада), Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок (25 листопада), Всесвітній день боротьби зі СНІДом (1 грудня), Міжнародний день людей з інвалідністю (3 грудня), День прав людини (10 грудня), Міжнародний день мігрантів (18 грудня).

Окремі пам'ятні міжнародні дні було запроваджено в рамках спеціалізованих органів ООН, які опікуються питанням недопущення дискримінації в окремих сферах суспільного життя. Наприклад, у рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) запроваджено у 1995 році щорічне свят-

кування 16 листопада Міжнародного дня толерантності (англ. International Day for Tolerance), а в 2000 році встановлено щорічне відзначення 21 лютого Міжнародного дня рідної мови (англ. International Mother Language Day). У рамках дії Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІД (ЮНЕЙДС) у 2004 році було запроваджено щорічне відзначення 1 березня Дня нульової дискримінації (англ. Zero Discrimination Day). Вище наведені пам'ятні міжнародні дні в черговий раз демонструють наскільки великою, різноплановою та багатосуб'єктною є проблема дискримінації в сучасному світі.

Четвертим кроком є імплементація державами міжнародних стандартів щодо недопущення дискримінації в окремих сферах суспільного життя до національного законодавства та вироблення відповідних внутрішньодержавних організаційно-правових механізмів, які б дозволили втілити взяті на себе міжнародні зобов'язання в реальне життя. На виконання державами взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо недопущення дискримінації вживається цілий комплекс нормативно-правових та організаційно-правових заходів на національному рівні.

Вихідною точкою щодо утвердження заборони дискримінації як важливого конституційного принципу в галузі прав людини є його безпосереднє закріплення в тексті конституції держави. Наразі заборона щодо дискримінації безпосередньо закріплена практично у всіх конституціях держав, а сам термін «дискримінація» застосовується в тексті щонайменше 150 країн з усіх регіонів світу. Термін «дискримінація» навіть отримав визначення безпосередньо у тексті Конституцій деяких країн. Наприклад, відповідно до ст. 32 Конституції Гамбії 1996 року, термін «дискримінація» означає «надання різного поводження з різними особами, що пов'язано повністю або переважно з їх відповідними ознаками за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичною чи іншою думкою, національним чи соціальним походженням, майном, народженням чи іншим статусом, згідно з яким особи однієї такої категорії зазнають утисків або обмежень, яким не підлягають особи іншої такої категорії, або надаються привілеї чи переваги, які не надаються особам іншої такої категорії» [100].

У ст. 266 Конституції Замбії під терміном «дискримінація» розуміється «пряме або опосередковане поводження з людиною по-різному на основі народження, раси, статі, походження, кольору шкіри, віку, інвалідності, релігії, совісті, переконань, культури, мови, племені, вагітності, здоров'я чи шлюбу, етнічного, соціального чи економічного статусу» [101].

У ст. 13 Конституції Танзанії термін «дискримінувати» визначено як «задоволення потреб, прав чи інших вимог різних осіб на основі їх національності, племені, місця походження, політичної думки, кольору шкіри, релігії, статі чи місця проживання, таких як що певні категорії людей розглядаються як слабкі або неповноцінні і піддаються обмеженням чи умовам, тоді як до осіб інших категорій по-різному ставляться або їм надаються можливості або переваги поза визначеними умовами або встановленими необхідними кваліфікаціями, за винятком того, що слово «дискримінація» бути

витлумаченим таким чином, що заборонить уряду робити цілеспрямовані кроки, спрямовані на покращення статусу осіб з інвалідністю в суспільстві» [42].

Аналіз близько 190 Конституцій держав з різних регіонів світу дозволяє виокремити чотири підходи щодо заборони будь-якої дискримінації:

1. У Конституції держави встановлюється загальна заборона щодо будь-якої дискримінації без встановлення конкретних ознак, за якими не може бути допущено обмеження прав людини і громадянина. Наприклад, у ст. 22 Конституції Афганістану визначено, що «будь-яка дискримінація та розрізнення між громадянами Афганістану забороняються. Громадяни Афганістану, чоловіки та жінки, мають рівні права та обов'язки перед законом» [105]. У ст. 9 Конституції Єгипту встановлено, що «держава забезпечує рівні можливості для всіх громадян без дискримінації» [49]. У ст. 91 Конституції Латвії зазначено, що «права людини реалізуються без будь-якої дискримінації» [106]. Відповідно до ст. 11 Конституції Бельгії «надання прав та свобод, визнаних бельгійцями, повинно забезпечуватися без дискримінації» [107]. Схожий підхід можна простежити і в Конституції Белізу, де в ст. 6 встановлено, що «усі особи рівні перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону» [108].

У деяких державах недискримінація визнана конституційним обов'язком людини. Наприклад, у ст. 22 Конституції Анголи встановлено, що кожен серед іншого зобов'язаний «поважати та бути уважним до інших без будь-якої дискримінації та підтримувати відносини, що сприяють, захищають та зміцнюють взаємну повагу та толерантність» [80]. Відповідно до ст. 36 Конституції Беніну «кожен житель Беніну зобов'язаний поважати і поводитись за своїми рідними без будь-якої дискримінації; і підтримувати стосунки з іншими, які дозволять захищати, зміцнювати та сприяти повазі, діалогу та взаємній толерантності з метою миру та національної згуртованості» [109]. У ст. 81 Конституції Кабо-Верде встановлено, що «всі особи зобов'язані поважати своїх співгромадян без будь-якої дискримінації та підтримувати відносини, що сприяють, захищають та зміцнюють взаємну повагу та толерантність» [82]. Недискримінація як конституційний обов'язок людини також встановлена Конституціями Демократичної Республіки Конго (ст. 66) [47] та Коморських островів (ст. 47) [110].

2. У Конституції держави встановлюється не лише загальна заборона щодо будь-якої дискримінації, але й вказуються конкретні ознаки, за якими не може бути допущено обмеження прав людини і громадянина. До такого роду ознак як правило належить недопущення обмежень за етнічною, релігійною, гендерною, політичною, мовною, соціальною, та майновою ознакою. Перелік ознак, за якими Конституцією держави прямо забороняється дискримінація, залежить у першу чергу від історичного досвіду конкретної держави та національно-правової традиції. Наприклад, у ст. 18 Конституції Бахрейну встановлено, що «люди рівні в людській гідності, а громадяни рівні перед законом у сфері публічних прав та обов'язків. Серед них не повинно бути дискри-

мінації за ознакою статі, походження, мови, релігії чи віросповідання» [111]. Відповідно до ст. 2 Конституції Малі забороняється будь-яка дискримінація, заснована на соціальному походженні, кольорі шкіри, мові, расі, статі, релігії та політичній думці [112].

У Конституціях деяких держав встановлені заборони щодо особливих форм дискримінації, які обумовлені національним контекстом та історичним досвідом певної країни. Наприклад, у ст. 3 Конституції Еквадору визначено, що держава гарантує без будь-якої дискримінації справжнє володіння правами на охорону здоров'я, харчування, соціальне забезпечення та воду для своїх мешканців, а в ст. 11 Конституції Еквадору вказано, що ніхто не може підданий дискримінації з причин того, що він є носієм ВІЛ [25]. Відповідно до ст. 1 Конституції Буркіна-Фасо, серед іншого забороняється будь-яка дискримінація, що заснована на касті, багатстві та народженні [113]. На Гаїті в Преамбулі Конституції встановлено, що завданням держави є усунення будь-якої дискримінації між населенням міст і сіл [114]. У ст. 26 Конституції Фіджі зазначено, що «кожна людина має право на доступ, членство або допуск без будь-якої дискримінації за забороненими ознаками в магазини, готелі, гуртожитки, громадські ресторани, місця громадської розваги, клуби, навчальні заклади, послуги громадського транспорту, таксі та громадські місця» [115].

Доволі цікавий перелік форм та можливостей для дискримінації, які є прямо заборонені, наведені у ст. 4 Конституції Нігеру, де вказано, що при здійсненні державної влади є незаконними та караються законом особиста влада, регіоналізм, етноцентризм, дискримінація, кумівство, сексизм, клановий дух, феодальний дух, рабство у всіх його формах, незаконне збагачення, фаворитизм, корупція, рекет і торгівля впливом [33]. В Омані, згідно з ст. 17 Конституції, не може бути дискримінації за ознакою належності до певної секти [116].

У рамках видової конституційної заборони дискримінації слід окремо виокремити підхід щодо визначення заборони дискримінації за окремими ознаками як однієї з засад здійснення зовнішньої політики. Наприклад, у Конституціях деяких країн заборона дискримінації визнається як один з основних векторів міжнародних відносин. Такого роду підхід можна простежити в Конституції Алжиру, де в ст. 30 встановлено, що «Алжир поширює свою солідарність з усіма народами, які борються за політичне та економічне визволення, за право самовизначення та проти всіх форм расової дискримінації» [117]. Відповідно до ст. 416 Конституції Еквадору відносини Еквадору з міжнародним співтовариством мають ґрунтуватися на принципах, що «відкидає расизм, ксенофобію та всі форми дискримінації» [25]. У ст. 17 Конституції Куби визначено, що «Республіка Куба може надати притулок відповідно до закону тим, хто зазнає переслідувань за свої ідеали або боротьбу за національне визволення, прогресивну діяльність, соціалізм і мир, демократичні права і їх відстоювання, а також тим, хто бореться проти імперіалізму, фашизму, колоніалізму, неоколоніалізму і будь-яких інших форм панування, дискримінації або расизму» [17].

3. У Конституції держави встановлюється як загальна заборона щодо будь-якої дискримінації, так і вказуються конкретні ознаки, за якими може мати місце дискримінація, але такого роду ознаки не носять вичерпного характеру. Наприклад, у ст. 29 Конституції Вірменії встановлено, що «забороняється дискримінація залежно від статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних ознак, мови, релігії, світогляду, політичних чи інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, народження, інвалідності, віку або інших обставин особистого чи соціального характеру» [118].

У деяких державах усунення будь-якої дискримінації визнається одним з основних завдань держави. Наприклад, у ст. 21 Конституції Анголи серед основних завдань ангольської держави визначено «сприяти рівним правам та можливостям між анголами незалежно від походження, раси, партійної належності, статі, кольору шкіри, віку чи будь-якої іншої форми дискримінації» [80]. Відповідно до ст. 3 Конституції Бразилії серед основних завдань держави закріплено «сприяти благополуччю всіх незалежно від походження, раси, статі, кольору шкіри, віку чи дискримінації за будь-якою іншою ознакою» [19]. У ст. 56 Конституції Республіки Конго передбачено, що «кожен громадянин, обраний або призначений на державну посаду, зобов'язаний виконувати свої повноваження без дискримінації» [119].

У ст. 39 Конституції Домініканської Республіки закріплено, що «держава сприяє створенню судових та адміністративних умов для того, щоб рівність бути реальною та ефективною, і повинна застосовувати методи запобігання та боротьби з дискримінацією, маргіналізацією, вразливістю та відчуження» [16]. Схожий підхід можна побачити і в Конституції Ерітреї, де зазначено, що судді повинні бути вільні від корупції чи дискримінації, і, висловлюючи рішення, вони не повинні робити різниці між особами (стаття 10). Усі адміністративні установи повинні бути вільними від корупції, дискримінації та затримок у наданні ефективних та справедливих державних послуг (стаття 11) [120].

Деякі країни пішли ще далі та передбачили Конституцією створення спеціальної правозахисної національної інституції, яка буде опікуватися питаннями усунення будь-яких форм дискримінації в державі. Наприклад, у ст. 45 Конституції Фіджі встановлено, що Комісія з прав людини, створена згідно з Указом Комісії з прав людини 2009 року, продовжує існувати як Комісія з прав людини та боротьби з дискримінацією (англ. Human Rights and Anti-Discrimination Commission) [115]. Відповідно до ст. 53 Конституції Єгипту держава вживає всіх необхідних заходів для усунення всіх форм дискримінації, а закон регулює створення незалежної комісії для цієї мети [49]. В інших країнах створено інститут Уповноваженого з прав людини, який опікується у тому числі питаннями щодо унеможливлення будь-якої дискримінації в країні.

4. У Конституції держави відсутній термін «дискримінація», але у тесті встановлюються засади щодо недопущення необґрунтованого утиску прав і свобод особи або групи осіб. Наприклад, Конституція

України хоч і не містить безпосередньо терміну «дискримінація», але в ч. 2 ст. 24 чітко встановлює, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [45].

Висновки. Заборона дискримінації вже давно утвердилася як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. Світовою спільнотою докладено чимало зусиль на міжнародному та національному рівнях щодо викорінення дискримінації як чинника, що підживлює ненависть та конфлікти як між народами, так і в середині окремих суспільств. Очевидно, що розвиток та ускладнення сучасних суспільних відносин цілком ймовірно принесуть з собою нові форми дискримінації, тому головне завдання людства полягає у тому щоб своєчасно та на випередження зреагувати на нові прояви нетерпимості та утисків поки вони не вилилися у різного роду конфлікти та війни з численними людськими жертвами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. United Nations (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.
2. Гайдулін О. О. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навчальний посібник: / О.О. Гайдулін, В.Ю. Худолей, І.М. Шаркова. Харків: Лисенко І. Б., 2019. 298 с.
3. Заєць С., Мартиновський Р. Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації. Київ: Рада Європи, 2015. 72 с.
4. Каминская Н.В. Влияние глобализационных тенденций на становление региональных правовых систем. Международное право. 2014. № 2. С. 20-33.
5. Марценюк Т. Ґендерна дискримінація на ринку праці в Україні: соціологічний аналіз. Праця і закон. 2008. № 2. С. 16-19.
6. Палій Н. О. Правові аспекти протидії дискримінації жінок (міжнародний досвід). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2019. С. 47-51.
7. Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
8. Юрчик Г. М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний та європейський спосіб подолання. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2016. № 2. С. 80-87.
9. Янковець І. В. Дискримінація як об'єкт конституційно-правового дослідження. Молодий вчений. 2017. № 8. С. 389-394.
10. Нестерович В.Ф. Лобіювання як конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 3. С. 83-93.
11. Нестерович В.Ф. Громадянство як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 1. С. 64-83.
12. Assembly, U. G. (1948). Universal declaration of human rights. UN General Assembly, 302(2).
13. Council of Europe (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.
14. Assembly, U. G. (1963). United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.
15. United Nations, ILO (1958). Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation.

16. Constitution of Dominican Republic 2015. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2015.pdf?lang=en.

17. Constitution of Cuba 2019. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019.pdf?lang=en.

18. Constitution of Bolivia (Plurinational State of) 2009. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf?lang=en.

19. Constitution of Brazil 1988 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en.

20. Constitution of Venezuela (Bolivarian Republic of) 1999 (rev. 2009). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009.pdf?lang=en.

21. Constitution of Viet Nam 1992 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013.pdf?lang=en.

22. Constitution of Guatemala 1985 (rev. 1993). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993.pdf?lang=en.

23. Constitution of Guinea-Bissau 1984 (rev. 1996). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Guinea_Bissau_1996.pdf?lang=en.

24. Constitution of Honduras 1982 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Honduras_2013.pdf?lang=en.

25. Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015.pdf?lang=en.

26. Constitution of Eswatini 2005. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005.pdf?lang=en.

27. Constitution of Kazakhstan 1995 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Kazakhstan_2017.pdf?lang=en.

28. Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2015?lang=en.

29. Constitution of Liberia 1986. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Liberia_1986.pdf?lang=en.

30. Constitution of Malawi 1994 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Malawi_2017.pdf?lang=en.

31. Constitution of Nepal 2015 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2016.pdf?lang=en.

32. Constitution of Nigeria 1999 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nigeria_2011.pdf?lang=en.

33. Constitution of ecu 2010 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Niger_2017.pdf?lang=en.

34. Constitution of Nicaragua 1987 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2014.pdf?lang=en.

35. Constitution of Paraguay 1992 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Paraguay_2011.pdf?lang=en.

36. Constitution of Russian Federation 1993 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Russia_2014.pdf?lang=en.

37. Constitution of Rwanda 2003 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Rwanda_2015.pdf?lang=en.

38. Constitution of Senegal 2001 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Senegal_2016.pdf?lang=en.

39. Constitution of Slovakia 1992 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017.pdf?lang=en.

40. Constitution of sudlia 2012. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Somalia_2012.pdf?lang=en.

41. Constitution of Sierra Leone 1991 (reinst. 1996, rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sierra_Leone_2013.pdf?lang=en.

42. Constitution of Tanzania (United Republic of) 1977 (rev. 2005). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Tanzania_2005.pdf?lang=en.

43. Constitution of Uganda 1995 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Uganda_2017.pdf?lang=en.

44. Constitution of Chad 2018. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en.

45. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

46. United Nations, UNESCO (1960). Convention against Discrimination in Education.

47. Constitution of Congo (Democratic Republic of the) 2005 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Democratic_Republic_of_the_Congo_2011.pdf?lang=en.

48. Constitution of Maldives 2008. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008.pdf?lang=en.

49. Constitution of Egypt 2014 (rev. 2019). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019.pdf?lang=en.

50. Constitution of South Sudan 2011 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/South_Sudan_2013.pdf?lang=en.

51. Constitution of Sudan 2019. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Sudan_2019.pdf?lang=en.

52. Constitution of Thailand 2017. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2017.pdf?lang=en.

53. Status of Treaties. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-2&chapter=4&clang=_en.

54. Committee on the Elimination of Racial Discrimination. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/CERDIndex.aspx.

55. Constitution of Namibia 1990 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Namibia_2014.pdf?lang=en.

56. Assembly, U. G. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights.

57. Assembly, U. G. (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

58. Status of Treaties. International Covenant on Civil and Political Rights [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en.

59. Status of Treaties. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=_en.

60. Fact Sheet No. 15 (Rev.1), Civil and Political Rights: The Human Rights Committee, United Nations. Geneva, 2005.

61. Human Rights Committee. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIntro.aspx.

62. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. The Office of the High

Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx.

63. Status of Treaties. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en.

64. Assembly, U. G. (1979). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women. Retrieved April, 20, 2006.

65. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/pages/cedawindex.aspx.

66. Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2010). Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women [Ukraine]. CEDAW/C/UKR/CO/7.

67. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 23. Ст.118.

68. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 37-38. Ст.366.

69. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. №№ 7, 8 9. Ст. 48.

70. Constitution of Ethiopia. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994.pdf?lang=en.

71. Constitution of Greece 1975 (rev. 2008). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008.pdf?lang=en.

72. Constitution of Korea (Republic of) 1948 (rev. 1987). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987.pdf?lang=en.

73. Assembly, U. G. (1984). Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

74. Status of Treaties. Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&clang=_en.

75. Monitoring the prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/CATIntro.aspx.

76. Committee Against Torture. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/pages/catindex.aspx.

77. Assembly, U. G. (1989). Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, 1577(3).

78. Status of Treaties. Convention on the Rights of the Child [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en

79. Fact Sheet No.10 (Rev.1), The Rights of the Child. The Committee on the Rights of the Child, United Nations. Geneva, 1996. 11 p.

80. Constitution of Angola 2010. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en.

81. Constitution of Bhutan 2008. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008.pdf?lang=en.

82. Constitution of Cape congode 1980 (rev. 1992). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en.

83. Constitution of Indonesia 1945 (reinst. 1959, rev. 2002). Constitute

Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Indonesia_2002.pdf?lang=en.

84. Constitution of Lesotho 1993 (rev. 2018). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Lesotho_2018.pdf?lang=en.

85. Constitution of Mozambique 2004 (rev. 2007). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Mozambique_2007.pdf?lang=en.

86. Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf?lang=en.

87. Constitution of Sao Tome and Principe 1975 (rev. 2003). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sao_Tome_and_Principe_2003.pdf?lang=en.

88. Constitution of Suriname 1987 (rev. 1992). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Surinam_1992.pdf?lang=en.

89. Constitution of Timor-Leste 2002. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/East_Timor_2002.pdf?lang=en.

90. Constitution of Tunisia 2014. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf?lang=en.

91. Constitution of Sri Lanka 1978 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sri_Lanka_2015.pdf?lang=en.

92. Assembly, U. G. (1990). International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families.

93. The International Convention on Migrant Workers and its Committee. Fact Sheet No. 24 (Rev.1). The Office of the High Commissioner for Human Rights. New York and Geneva, 2005. 62 p.

94. Status of Treaties. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&clang=_en.

95. International Labour Organization (2018). ILO Global Estimates on International Migrant Workers. Results and Methodology Executive Summary. Labour Migration Branch; Conditions of Work and Equality Department; Department of Statistics.

96. Assembly, U. G. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

97. Status of Treaties. Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en.

98. Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Guidance for human rights monitors. Professional training series No. 17. The Office of the High Commissioner for Human Rights. New York and Geneva, 2010. 67 p.

99. Constitution of Côte d'Ivoire 2016. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cote_DIvoire_2016?lang=en.

100. Constitution of Gambia (The) 1996 (rev. 2018). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Gambia_2018.pdf?lang=en.

101. Constitution of Zambia 1991 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Zambia_2016.pdf?lang=en.

102. Assembly, U. G. (2006). International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance.

103. Status of Treaties. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4&clang=_en.

104. Committee on Enforced Disappearances. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIntro.aspx.

105. Constitution of Afghanistan 2004. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en.

106. Constitution of Latvia 1922 (reinst. 1991, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016.pdf?lang=en.

107. Constitution of Belgium 1831 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.pdf?lang=en.

108. Constitution of Belize 1981 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Belize_2011?lang=en.

109. Constitution of Benin 1990. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Benin_1990.pdf?lang=en.

110. Constitution of Comoros 2018. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Comoros_2018.pdf?lang=en.

111. Constitution of Bahrain 2002 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2017?lang=en.

112. Constitution of Mali 1992. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Mali_1992.pdf?lang=en.

113. Constitution of Burkina Faso 1991 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015.pdf?lang=en.

114. Constitution of Haiti 1987 (rev. 2012). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Haiti_2012.pdf?lang=en.

115. Constitution of Fiji 2013. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Fiji_2013.pdf?lang=en.

116. Constitution of Oman 1996 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.pdf?lang=en.

117. Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.coegynstituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en.

118. Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en.

119. Constitution of Congo (Republic of the) 2015. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Congo_2015.pdf?lang=en.

120. Constitution of Eritrea 1997. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Eritrea_1997.pdf?lang=en.

REFERENCES:

1. United Nations (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [in English].

2. Haydulin O. O. (2019) Pretsedentne pravo Yevropeys′koho sudu z prav lyudyny shchodo zakhystu prav urazlyvykh verstv naselennya: navchal′nyy posibnyk [Case law of the European Court of Human Rights regarding the protection of the rights of vulnerable groups: a textbook] / O.O. Haydulin, V.Y. Khudoley, I.M. Sharkova. Kharkiv: Lysenko I. B. [in Ukrainian].

3. Zayets′ S. & Martynovs′kyy R. (2015) Praktychnyy posibnyk z arhumentatsiyi u spravakh shchodo dyskryminatsiyi [Practical guide to argumentation in cases of discrimination]. Kyiv: Rada Yevropy [in Ukrainian].

4. Kamynskaya N.V. (2014) Vlyyanye hlobalyzatsyonnykh tendentsyy na stanovlenye rehyonal′nykh pravovykh system [Influence of globalization tendencies on formation of regional legal systems]. Mezhdunarodnoe pravo, International law, 2, 20-33. [in Ukrainian].

5. Martsenyuk T. (2008) Genderna dyskryminatsiya na rynku pratsi v Ukrayini: sotsiolohichnyy analiz [Gender discrimination in the labor market in Ukraine: a sociological analysis]. Pratsya i zakon, Labor and law, 2, 16-19 [in Ukrainian].

6. Paliy N. O. (2019) Pravovi aspekty protydiyi dyskryminatsiyi zhinok (mizhnarodnyy dosvid) [Legal aspects of combating discrimination against women (international experience)]. Byuleten' Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny, Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine, 2, 47-51 [in Ukrainian].

7. Fedorenko V.L. (2016). Konstytutsiyne pravo Ukrayiny: Pidruchnyk [Constitutional Law of Ukraine: Textbook] Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].

8. Yurchyk H. M. (2016) Dyskryminatsiya na rynku pratsi: proyavy, vitchyznyanyy ta yevropeys'kyy sposib podolannya [Discrimination in the labor market: manifestations, domestic and European way of overcoming]. Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka, Social and labor relations: theory and practice, 2, 80-87 [in Ukrainian].

9. Yankovets I.V. (2017) Dyskryminatsiya yak ob"yekt konstytutsiyno-pravovoho doslidzhennya [Discrimination as an object of constitutional and legal research]. Molodyy vchenyy, A young scientist, 8, 389-394 [in Ukrainian].

10. Nesterovych V.F. (2010) Lobiyuvannya yak konstytutsiyno-pravovyy mekhanizm zakhystu prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna [Lobbying as a constitutional and legal mechanism for the protection of human and civil rights and freedoms]. Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, 3, 83-93 [in Ukrainian].

11. Nesterovych V.F. (2020) Hromadyanstvo yak odna z klyuchovykh vymoh dlya nabuttya ta realizatsiyi sub"yektyvnoho vyborchoho prava [Citizenship as one of the key requirements for the acquisition and exercise of subjective suffrage]. Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnya, Expert: paradigms of legal sciences and public administration, 1, 64-83 [in Ukrainian].

12. Assembly, U. G. (1948). Universal declaration of human rights. UN General Assembly, 302(2) [in English].

13. Council of Europe (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [in English].

14. Assembly, U. G. (1963). United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [in English].

15. United Nations, ILO (1958). Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation [in English].

16. Constitution of Dominican Republic 2015. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2015.pdf?lang=en [in English].

17. Constitution of Cuba 2019. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019.pdf?lang=en [in English].

18. Constitution of Bolivia (Plurinational State of) 2009. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf?lang=en [in English].

19. Constitution of Brazil 1988 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en [in English].

20. Constitution of Venezuela (Bolivarian Republic of) 1999 (rev. 2009). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009.pdf?lang=en [in English].

21. Constitution of Viet Nam 1992 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013.pdf?lang=en. [in English].

22. Constitution of Guatemala 1985 (rev. 1993). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993.pdf?lang=en. [in English].

23. Constitution of Guinea-Bissau 1984 (rev. 1996). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Guinea_Bissau_1996.pdf?lang=en [in English].

24. Constitution of Honduras 1982 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Honduras_2013.pdf?lang=en [in English].

25. Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015.pdf?lang=en. [in English].

26. Constitution of Eswatini 2005. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005.pdf?lang=en. [in English].

27. Constitution of Kazakhstan 1995 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Kazakhstan_2017.pdf?lang=en. [in English].

28. Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2015?lang=en. [in English].

29. Constitution of Liberia 1986. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Liberia_1986.pdf?lang=en. [in English].

30. Constitution of Malawi 1994 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Malawi_2017.pdf?lang=en. [in English].

31. Constitution of Nepal 2015 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2016.pdf?lang=en. [in English].

32. Constitution of Nigeria 1999 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nigeria_2011.pdf?lang=en. [in English].

33. Constitution of ecu 2010 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Niger_2017.pdf?lang=en [in English].

34. Constitution of Nicaragua 1987 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2014.pdf?lang=en. [in English].

35. Constitution of Paraguay 1992 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Paraguay_2011.pdf?lang=en. [in English].

36. Constitution of Russian Federation 1993 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Russia_2014.pdf?lang=en. [in English].

37. Constitution of Rwanda 2003 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Rwanda_2015.pdf?lang=en. [in English].

38. Constitution of Senegal 2001 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Senegal_2016.pdf?lang=en [in English].

39. Constitution of Slovakia 1992 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017.pdf?lang=en [in English].

40. Constitution of sudlia 2012. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Somalia_2012.pdf?lang=en [in English].

41. Constitution of Sierra Leone 1991 (reinst. 1996, rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sierra_Leone_2013.pdf?lang=en [in English].

42. Constitution of Tanzania (United Republic of) 1977 (rev. 2005). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Tanzania_2005.pdf?lang=en [in English].

43. Constitution of Uganda 1995 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Uganda_2017.pdf?lang=en [in English].

44. Constitution of Chad 2018. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en. [in English].

45. Konstytutsiya Ukrayiny: pryynyata na p″yatiy sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku [The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

46. United Nations, UNESCO (1960). Convention against Discrimination in Education [in English].

47. Constitution of Congo (Democratic Republic of the) 2005 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Democratic_Republic_of_the_Congo_2011.pdf?lang=en [in English].

48. Constitution of Maldives 2008. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008.pdf?lang=en [in English].

49. Constitution of Egypt 2014 (rev. 2019). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019.pdf?lang=en. [in English].

50. Constitution of South Sudan 2011 (rev. 2013). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/South_Sudan_2013.pdf?lang=en. [in English].

51. Constitution of Sudan 2019. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Sudan_2019.pdf?lang=en. [in English].

52. Constitution of Thailand 2017. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2017.pdf?lang=en. [in English].

53. Status of Treaties. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-2&chapter=4&clang=_en.

54. Committee on the Elimination of Racial Discrimination. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/CERDIndex.aspx [in English].

55. Constitution of Namibia 1990 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Namibia_2014.pdf?lang=en. [in English].

56. Assembly, U. G. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights [in English].

57. Assembly, U. G. (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [in English].

58. Status of Treaties. International Covenant on Civil and Political Rights [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en [in English].

59. Status of Treaties. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=_en [in English].

60. Fact Sheet No. 15 (Rev.1), Civil and Political Rights: The Human Rights Committee, United Nations. Geneva, 2005 [in English].

61. Human Rights Committee. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIntro.aspx [in English].

62. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx [in English].

63. Status of Treaties. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en [in English].

64. Assembly, U. G. (1979). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women. Retrieved April, 20, 2006 [in English].

65. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/pages/cedawindex.aspx [in English].

66. Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2010). Concluding observations of the Committee on

the Elimination of Discrimination against Women [Ukraine]. CEDAW/C/UKR/CO/7 [in English].

67. Pro politychni partiyi v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 5 kvitnya 2001 roku № 2365-III [On political parties in Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 № 2365-III]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

68. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrayiny vid 14 lypnya 2015 roku № 595-VIII [On local elections: Law of Ukraine of July 14, 2015 № 595-VIII]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

69. Vyborchyy kodeks Ukrayiny vid 19 hrudnya 2019 roku № 396-IX [Electoral Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

70. Constitution of Ethiopia. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994.pdf?lang=en. [in English].

71. Constitution of Greece 1975 (rev. 2008). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008.pdf?lang=en. [in English].

72. Constitution of Korea (Republic of) 1948 (rev. 1987). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987.pdf?lang=en [in English].

73. Assembly, U. G. (1984). Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [in English].

74. Status of Treaties. Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&clang=_en [in English].

75. Monitoring the prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/CATIntro.aspx [in English].

76. Committee Against Torture. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/pages/catindex.aspx.

77. Assembly, U. G. (1989). Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, 1577(3) [in English].

78. Status of Treaties. Convention on the Rights of the Child [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en [in English].

79. Fact Sheet No.10 (Rev.1), The Rights of the Child. The Committee on the Rights of the Child, United Nations. Geneva, 1996. [in English].

80. Constitution of Angola 2010. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en. [in English].

81. Constitution of Bhutan 2008. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008.pdf?lang=en [in English].

82. Constitution of Cape congode 1980 (rev. 1992). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en. [in English].

83. Constitution of Indonesia 1945 (reinst. 1959, rev. 2002). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Indonesia_2002.pdf?lang=en. [in English].

84. Constitution of Lesotho 1993 (rev. 2018). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Lesotho_2018.pdf?lang=en [in English].

85. Constitution of Mozambique 2004 (rev. 2007). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Mozambique_2007.pdf?lang=en [in English].

86. Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf?lang=en [in English].

87. Constitution of Sao Tome and Principe 1975 (rev. 2003). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sao_Tome_and_Principe_2003.pdf?lang=en [in English].

88. Constitution of Suriname 1987 (rev. 1992). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Surinam_1992.pdf?lang=en [in English].

89. Constitution of Timor-Leste 2002. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/East_Timor_2002.pdf?lang=en [in English].

90. Constitution of Tunisia 2014. Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf?lang=en [in English].

91. Constitution of Sri Lanka 1978 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Sri_Lanka_2015.pdf?lang=en [in English].

92. Assembly, U. G. (1990). International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [in English].

93. The International Convention on Migrant Workers and its Committee (2005). Fact Sheet No. 24 (Rev.1). The Office of the High Commissioner for Human Rights. New York and Geneva. [in English].

94. Status of Treaties. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&clang=_en [in English].

95. International Labour Organization (2018). ILO Global Estimates on International Migrant Workers. Results and Methodology Executive Summary. Labour Migration Branch; Conditions of Work and Equality Department; Department of Statistics [in English].

96. Assembly, U. G. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities [in English].

97. Status of Treaties. Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en [in English].

98. Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Guidance for human rights monitors. Professional training series No. 17. The Office of the High Commissioner for Human Rights. New York and Geneva, 2010. [in English].

99. Constitution of Côte d'Ivoire 2016. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cote_DIvoire_2016?lang=en. [in English].

100. Constitution of Gambia (The) 1996 (rev. 2018). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Gambia_2018.pdf?lang=en [in English].

101. Constitution of Zambia 1991 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Zambia_2016.pdf?lang=en [in English].

102. Assembly, U. G. (2006). International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance [in English].

103. Status of Treaties. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance [Status as at: 28-09-2020]. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4&clang=_en [in English].

104. Committee on Enforced Disappearances. The Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIntro.aspx [in English].

105. Constitution of Afghanistan 2004. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en. [in English].

106. Constitution of Latvia 1922 (reinst. 1991, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016.pdf?lang=en [in English].

107. Constitution of Belgium 1831 (rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.pdf?lang=en [in English].

108. Constitution of Belize 1981 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Belize_2011?lang=en. [in English].

109. Constitution of Benin 1990. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Benin_1990.pdf?lang=en [in English].

110. Constitution of Comoros 2018. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Comoros_2018.pdf?lang=en [in English].

111. Constitution of Bahrain 2002 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2017?lang=en. [in English].

112. Constitution of Mali 1992. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Mali_1992.pdf?lang=en. [in English].

113. Constitution of Burkina Faso 1991 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015.pdf?lang=en [in English].

114. Constitution of Haiti 1987 (rev. 2012). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Haiti_2012.pdf?lang=en [in English].

115. Constitution of Fiji 2013. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Fiji_2013.pdf?lang=en [in English].

116. Constitution of Oman 1996 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.pdf?lang=en [in English].

117. Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.coegynstituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en. [in English].

118. Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en. [in English].

119. Constitution of Congo (Republic of the) 2015. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Congo_2015.pdf?lang=en [in English].

120. Constitution of Eritrea 1997. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Eritrea_1997.pdf?lang=en [in English].